

Александр Лада

СТАНОВЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (1873–2013 ГГ.)

В статье на основе историографического анализа проанализированы научные труды отечественных исследований о научном обществе имени Тараса Шевченко, а также реконструировано его становление и деятельность на разных исторических этапах развития. Благодаря использованию современной литературы во время разработки проблемы, отмечена важность НОШ в развитии отечественной науки.

Ключевые слова: научное общество, НОШ, интеллигенция, историография, дискурс.

Oleksandr Lada

GROWING AND ACTIVITIES SCIENTIFIC SOCIETY TARAS SHEVCHENKO IN HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE (1873–2013)

On the basis of historiographical analysis analyzes the scientific work of local researchers Scientific Society of Taras Shevchenko and reconstructed its formation and activity at different stages of development. And, thanks to modern literature in the development of problems noted the importance of the Shevchenko Scientific Society in the development of national science.

Key words: Scientific Society, the Shevchenko Scientific Society, intellectuals, historians, discourse.

УДК 94(477.8) «1944/1950»

Андрій Киданюк

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ УПРОДОВЖ 1944–1950 РР.

У статті проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження соціально-економічних та культурних процесів в повоєнному західноукраїнському селі.

Ключові слова: теоретико-методологічні засади дослідження, методи дослідження, принципи дослідження, радянська, колективізація, західноукраїнське село.

Однією із визначальних рис сучасного стану вітчизняної історіографії є перехід від попередньої заідеологізованої й політизованої історичної концепції до нових теоретичних конструкцій, більш прогресивних та адекватних нинішнім уявленням про природу історичних знань. Науковий пошук йде широким історичним полем, передусім обіймаючи радянський період історії. У межах цього етапу розвитку України значний інтерес викликає післявоєнний період.

Зростання в незалежній Україні суспільного інтересу до вітчизняної історії та помітна активізація історичних досліджень поставили в ряд першочергових проблему методології науки. Методологія та проблеми, що з нею пов'язані, найскладніші питання у сучасних суспільних науках. Уміння застосувати різні методи та їх комбінації при проведенні наукового дослідження, що пов'язане з правильною постановкою проблеми й вибором відповідних підходів, складає методологію наукового дослідження. Визначення методологічних аспектів зумовлене складністю та неоднозначністю задекларованої наукової проблеми.

Мета статті – проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження соціально-економічних та культурних процесів у західноукраїнському селі упродовж 1944–1950 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що розвідка є комплексним аналізом теоретико-методологічної бази дослідження соціально-економічних та культурних процесів у західноукраїнському селі упродовж 1944–1950 рр.

Теоретико-методологічні засади наукового дослідження ґрунтуються на сукупності наукових принципів і методів пізнання, котрі у свою чергу зумовлюються тенденціями дослідження обраної теми в сучасній історіографії. Справжній прорив у методології дослідження соціально-економічних та культурних процесів в українському повоєнному селі зробила сучасна вітчизняна історіографія. Заслужують на увагу праці С. Кульчицького [7], І. Романюка [9–10], І. Колесник [6], Г. Касьянова [5], Ю. Ганжурова [3]. Загальними проблемами методології історії плідно займаються Л. Зашкільняк [4], І. Бондаренко [1]. Особливу увагу теоретико-методологічним засадам історичної регіоналістики приділяють у своїх роботах О. Реєнт [8], Я. Верменич [2]. Основні методологічні підходи в досягненні мети та реалізації поставлених дослідницьких завдань ґрунтуються на кращих здобутках української методології.

У науковому пошуку зроблено наголос на розв'язанні двох взаємопов'язаних завдань: відтворенню реальної картини соціально-економічних та культурних процесів у селі та їх всебічному аналізу і методологічному осмисленню та узагальненню результатів дослідження. Для забезпечення достовірності результатів у ході дослідження соціально-економічних та культурних процесів у селі слід керувалися основними науковими принципами. Важливою умовою реалізації дослідницьких завдань є неухильне дотримання в процесі роботи принципу історизму, який націлює нас на реконструювання подій, явищ соціально-економічного та культурного життя західноукраїнського села в їх хронологічній послідовності, динаміці, взаємозв'язку. Принцип науковості сприяє результативному пошуку і використанню лише достовірної, перевіреної інформації з проблеми, що досліджується, уникненню спрощеності, кон'юктурності та штучної заідеологізованості.

Зважаючи на глибоку потребу української історичної науки подолати різнопланові обмеження, звільнити історичні знання від товстого шару фальсифікацій та "білих плям", варто дотримуватися принципу об'єктивності, що передбачає неупереджений підхід до дійсності, її пізнання і практичного перетворення. Він зобов'язує нас сприймати кожне історичне джерело як об'єктивну реальність для того щоб отримати правдиві наукові факти, а будь-які з досліджуваних явищ чи процесів в їх різноманітності і суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів. Принцип системності орієнтує нас на розкриття цілісності об'єкта і на виявлення багатогранних зв'язків, а також забезпечує вивчення соціально-економічних та культурних процесів та їх компонентів як єдиного цілого, як системи. Це дозволяє прослідкувати та комплексно розглянути відновлення колгоспної системи в західноукраїнському селі та встановлення нею нових взаємозв'язків у сільському соціумі.

Принцип альтернативності при аналізі об'єктивних реалій того часу дає можливість зрозуміти, що колективізація села досліджуваного регіону відбувалася в контексті уніфікації усього західноукраїнського регіону до всесоюзних стандартів і не мала місця для компромісу, а соціальний опір селянства новій соціально-економічній системі був приречений на поразку. Принцип соціального підходу у дослідженні забезпечує нам можливість розглядати економічні процеси, що відбувалися в селі упродовж 1944–1950 рр. з урахуванням соціальних інтересів різних прошарків села. Цей принцип зобов'язує нас співвідносити інтереси правлячої в державі партії з інтересами жителів західноукраїнського села. Неодмінною методологічною вимогою досліджуваної наукової проблематики є принцип комплексності джерел, що проявляється у використанні різноманітних носіїв історичної інформації, їх аналізі, співставленні, виявленні ступеня їх об'єктивності.

У єдності з науковими принципами, котрих необхідно дотримуватися у ході дослідження соціально-економічних та культурних процесів у селі у 1944–1950 рр. виступають методи, визначені метою, завданнями, джерельною базою, наявними методологічними здобутками соціально-гуманітарного наукового пізнання. При розв'язанні конкретних дослідницьких завдань варто виокремити три групи методів: світоглядні, загальнонаукові та спеціальнонаукові. До першої належить метод діалектичного вивчення історичного процесу, що дає можливість розглядати досліджувану проблематику в русі, розвитку і суперечностях. Другу групу складають методи аналізу та синтезу (фактів, джерел), індукції та дедукції (забезпечують можливість переходу від поодиноких історичних фактів до загальних положень і навпаки), узагальнення (наприклад, під час формулювання висновків), систематизації (передбачає правильне упорядкування наявної інформації на підтвердження тієї чи іншої гіпотези), структурно-системний метод (дозволяє виділити об'єкт дослідження та вивчити його в межах раціонального пізнання).

Виходячи з розуміння історичного методу як основи практичного історичного пізнання, що поєднує в собі світоглядні, теоретичні знання і конкретні способи дослідження соціальних явищ, у ході наукового дослідження значне місце відводиться також і спеціальнонауковим методам. Одним з важливих методів, який зумовив структурну побудову наукового дослідження, є проблемно-хронологічний. Його використання дозволяє виокремити з великого масиву соціально-економічних та культурних процесів в селі досліджуваного регіону та логічно й історично реконструювати ряд проблемних сюжетів, виявивши їх суперечливу еволюцію в контексті закономірностей функціонування командно-адміністративної системи. Зокрема, з допомогою проблемно-хронологічного методу з належною повнотою можна висвітлити основні аспекти взаємовідносин радянської держави і колгоспної системи, зміни в організації сільського господарства і культосвітній сфері села та зробити аналіз кожної проблеми у її часовій послідовності і динаміці.

Застосування історико-порівняльного методу дає можливість розкрити спільність функціональних зв'язків, соціальних явищ, досягнути минуле в єдності та індивідуальності, а також знайти зв'язок й основу історичних явищ. Завдяки цьому методу при зіставленні історичних подій, явищ є змога виявити загальні риси та особливості відновлення та функціонування на селі колгоспної системи, основні тенденції та специфіку у роботі сільських шкіл, бібліотек, клубів, хат-читалень у західноукраїнському селі упродовж 1944–1950 рр.

Порівняно невеликий хронологічний проміжок дослідження вимагає необхідності звернення до ретроспективного методу. Цей метод слугує передусім прийомом реконструкції невідомих раніше деталей, деяких суспільних явищ. Відштовхуючись від сучасних наукових підходів у дослідженні соціально-економічних та культурних процесів в Україні та далі шляхом ретроспективи, є можливість висвітлити зміни на селі в межах досліджуваного періоду. Ретроспективний метод дає змогу відійти від сьогодення й поступово звернутися до історичного минулого, виділяючи при цьому найхарактерніші риси і тенденції, а також закономірності розвитку сільського господарства, соціального життя, культурно-освітніх процесів у досліджуваній період.

У ході наукового пошуку вагомому значення надано синхронному та діахронному методу. Застосування синхронного методу сприяє виявленню спільних та відмінних рис роботи колгоспів, шкільних установ, культосвітніх закладів, що працювали одночасно, а діахронного – виділенню етапів входження села в нову економічну систему господарювання у динаміці колективізації сільського господарства досліджуваних областей. Для зіставлення статистичних даних, проведення підрахунків кількості колективних господарств, чисельності в них колгоспників, урожайності сільськогосподарських культур по областях загалом, і по районах зокрема, організаційно-господарського забезпечення МТС, а також з метою отримання якнайбільше корисної інформації з кількісних даних доцільно використовувати використано метод математичної обробки матеріалів.

Висвітлення соціально-економічних і культурних процесів на селі потребує залучення статистичних матеріалів. Саме для більш повного з'ясування ролі вищезазначених чинників стане доречним застосування структурно-функціонального та статистико-аналітичного методів, внаслідок чого можна виокремити ключові аспекти процесів, показати їх взаємодію, глибше збагнути сутність того, що відбувалося, та показати при цьому гегемоністську роль командно-адміністративної системи. При застосуванні цих методів проявляються деякі явища, які на перший погляд можуть бути мало помітними, але в поєднанні з іншими ознаками набувають більш істотного, ніж при першому оцінюванні, значення.

Зважаючи на потребу розкриття властивостей і проявів досліджуваних процесів як історичної реальності, зокрема з'ясування причин колективізації, функцій лекційної пропаганди, змін у соціальній структурі сільського населення досліджуваного регіону варто застосовувати генетичний метод. Для класифікації в процесі дослідження однорідних подій та явищ та подачі матеріалу послідовно і надання йому логічної завершеності більш легко вдасться завдяки застосуванню логічно-аналітичного методу та методів групування і типологізації. Застосування методу психологічного аналізу дасть змогу реконструювати систему цінностей селянства краю, основні риси його менталітету, ставлення до радянських нововведень та представників влади, глибше зрозуміти причини соціального протистояння.

У ході наукового пошуку вагомому значення надано історико-краєзнавчим студіям. У світлі нових досліджень краєзнавство виступає важливим засобом конкретизації історико-культурного процесу, усвідомлення необхідності збереження матеріальної та духовної спадщини, чинником розвитку національної самосвідомості етносу. Як слушно зауважив Г. Бондаренко, історичне краєзнавство завжди збагачувало й збагачує історичну науку, виступаючи засобом перевірки загальних та окремих положень теорії і практики історичного пізнання [1, с. 185]. В історичному зрізі край і його мешканці виступають найбільш конкретно, прив'язано до життя, а, отже, можуть підтвердити чи спростувати наслідки деяких узагальнень історичних досліджень. Тож, цілком закономірно, що історія краю найбільш достовірно розкриває поняття історичної пам'яті, свідомості, мислення та історичного досвіду, що є особливо актуальним виходячи із специфіки нашого дослідження.

Осмислення історичних процесів і явищ вимагає комплексної оцінки, що передбачає застосування новітніх наукових критеріїв у порівняльно-аналітичному співвідношенні із тогочасним значенням, розумінням і сприйняттям суспільством фактів та подій. Щоб уникнути зайвих дискусій, варто використовувати лише такі наукові терміни чи поняття, що відображають окремі аспекти досліджуваних процесів у безапеляційному відношенні. Наприклад, у дослідженні соціально-економічних та культурних процесів у повоєнному західноукраїнському селі ми вживаємо словосполучення збройний опір ОУН-УПА, а не національно-визвольна боротьба ОУН-УПА, як це популярно сьогодні, чи діяльність банд українських буржуазних націоналістів, що було поширеним у радянській історіографії, оскільки два останні твердження потребують окремого доведення чи спростування.

Масив історичних досліджень, які відображають різні спектри наукової проблеми, не вичерпують її, а навпаки, породжують необхідність поглибленого вивчення соціально-економічних та культурних процесів у повоєнному західноукраїнському селі та формування нових наукових підходів з використанням здобутків вітчизняної та зарубіжної методології щодо дослідження роботи МТС у контексті колективізації західноукраїнського села, соціальних змін у західноукраїнському селі,

відновлення та розбудови мережі шкільних установ, методів та форм роботи радянських сільських культурно-просвітніх установ.

Отже, використання широкої методологічної основи дослідження дає можливість всебічно проаналізувати проблему, розширити фактологічну та аналітичну складові наукового пошуку. На наш погляд, застосування різноманітних сучасних методологічних підходів дозволяє максимально уникнути суб'єктивних оцінок і забезпечує наукову достовірність результатів дослідження.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Г. Історичне пізнання: питання теорії і практики: навчальний посібник для студентів історичних факультетів / Г. Бондаренко. – Луцьк: Ред.-вид. відділ Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 1998. – 189 с.
2. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
3. Ганжуров Ю. С. Кількісні методи в історичних дослідженнях: досвід і деякі питання методики / Ю. С. Ганжуров // Український історичний журнал. – 1994. – № 4. – С. 30–40.
4. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів: Вид-тво ЛНУ ім. І. Я. Франка, 1999. – 228 с.
5. Касьянов Г. В. Націоналізація історії: методологічні та термінологічні проблеми (пострадянський простір, 1990-ті роки) / Г. Касьянов // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару. Київ, 17 червня 2004 р. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 107 с.
6. Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози / І. Колесник // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару 17 черв. 2004 р. – К., 2005. – С. 22–35.
7. Кульчицький С. В. Методологія і методика наукового дослідження: Матеріали до нормативного курсу / С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 32 с.
8. Реєнт О. П. Соборність та проблеми специфіки регіонів України: теоретико-методологічні засади / Реєнт О. П. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Інститут історії України НАН України. – 2006. – № 12. – С. 8–19.
9. Романюк І. М. Методи дослідження соціально-економічних та культурних процесів в українському селі в другій половині XX ст. / Романюк І. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2008_13/inwi%20sekcii/metodu%20doslidjennya.pdf
10. Романюк І. М. Методологія вивчення та методика досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині XX століття / І. М. Романюк // Програма та методичні поради з курсу історії України для студентів історичних факультетів очної та заочної форм навчання. – Вінниця, 2003. – С. 55–62.

Андрей Киданюк

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И КУЛЬТУРНЫХ ПРОЦЕССОВ В ЗАПАДНОУКРАИНСКОМ СЕЛЕ НА ПРОТЕЖЕНИИ 1944–1950 ГГ.

В статье проанализированы теоретико-методологические основы исследования социально-экономических и культурных процессов в послевоенном западноукраинском селе.

Ключевые слова: теоретико-методологические основы исследования, методы исследования, принципы исследования, советизация, коллективизация, западноукраинское село.

Andriy Kydanyuk

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIC OF THE RESEARCH SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL PROCESSES IN WESTERN UKRAINE VILLAGE IN 1944–1950

In the article analyzes the theoretical and methodological basis of the research socio-economic and cultural processes in post-war Western Ukrainian village.

Key words: theoretical and methodological basic of the research, research methods, research principles, Sovietization, collectivization, the Western Ukrainian village.